

ХАРАКТЕРИСТИЧНА ТА ОЦІННА ІНФОРМАЦІЯ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ У РОМАНІ «КРОВ КАЖАНА» ВАСИЛЯ ШКЛЯРА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (38) 2017

УДК 811.161.2'373.2 423

Вегеш А.І. Характеристична та оцінна інформація літературно-художніх антропонімів у романі «Кров кажана» Василя Шкляра; 11 стор.; кількість бібліографічних джерел – 11; мова українська.

Анотація. Статтю присвячено дослідженню літературно-художніх антропонімів, що функціонують у романі «Кров кажана» Василя Шкляра. Подається опис найменувань літературних героїв, визначається їх функціонально-стилістичне навантаження, виражальні можливості, встановлюється їхня предметна етимологія.

Ключові слова: апелятив, власна назва, етимологія, літературно-художній антропонім, персонаж, символічна функція.

Останнім часом активно досліджуються літературно-художні антропоніми з творів сучасних авторів (Л. Белей, Н. Бербер, Н. Лісняк, Л. Масенко, М. Мельник, І. Скорук). Є цікаві думки, судження, пропозиції.

Твори Василя Шкляра все частіше привертають увагу читачів, критиків, дослідників. Ми вже дослідили назви персонажів з історичних романів «Чорний Ворон. Залишенець» [3] та «Маруся». Тут багато реальних героїв і їх найменувань, але в художньому творі вони стилістично навантажені, часто промовляють, виконують якісь функції. Нам вдалося, на наш погляд, розкрити виражальні можливості літературно-художніх антропонімів з «культурного роману» «Ключ» [2]. На черзі – містичний роман «Нікуб» («Кров кажана»).

Наша стаття присвячена вивченню літературно-художніх онімів з роману «Кров кажана»; наше завдання – описати літературно-художні антропоніми, розкрити їх інформаційний заряд.

Ми знаємо, що характеристична та оцінна інформація про персонажів може закодовуватися в антропонімах. Відомий ономаст Юрій Карпенко писав, що «власні назви в художньому творі передусім виконують стилістичну функцію і беруть участь у створенні образів» [6, с. 14]. Для письменників оніми стають «одним із провідних мовних засобів». У романі В. Шкляра «Кров кажана» літературні оніми мають дуже великий інформаційний заряд. Підтвердженням цього є наше дослідження.

У тексті чутливо взаємодіють два простори – реальний і потойбічний. Вони постають двома половинками одного буттєвого цілого, і з розвоєм художніх подій Василь Шкляр недвозначно натякає на те, що навіть умовно навряд чи їх розподіляє. Починається оповідь зі знаків і подій реально-простору, проте вже в цих знаках, подіях вгадується містико-символічна проєкція. Поступово нагнітаються реалії містичного гатунку. Ці два субпростори – реальний та потойбічний – неначе

відкриваються одне перед одним і врешті утворюють той єдиний, точніше, складноєдиний, у якому й живе свідомість Анастасії, провідної персоналії, від імені якої і ведеться оповідь [5].

Отже, головна героїня роману жахів – Анастасія В. Шкляр не випадково називає так свою героїню, адже у романі вона потрапляє в різні містичні ситуації: то перекидається в потойбічний світ, то «оживає» знову. Як бачимо, дооцінене значення імені розкривається повністю. За словником імен І. Трійняка дізнаємося, що ім'я Анастасія в перекладі з грецької мови означає «переселення», «воскресіння» – воскресла [10, с. 30 – 31]. Анастасія стає хрещеною мамою фірми, що виготовляла надмогильні пам'ятники. Фірма називалася «Плутон» – ім'я бога підземного, мертвого світу. Є зв'язок з етимологією імені та роботою героїні. Ім'я по батькові Михайлівна теж промовляє. Михайло, за словником імен І. Трійняка, в перекладі з давньоєврейської означає «рівний богові» [10, с. 236]. Напрошується таке тлумачення: «воскресла рівна богові», а виходить – ангелові. Нардеп Горя називає Анастасію Венерою Мілоською. У давньоримській міфології – це богиня кохання та жіночої вроди. А героїня дуже вродлива жінка. У Анастасії «червоне від природи волосся», що аж «горить вогнем», тому отець Серафим хоче перехрестити її «на Серафиму, адже це ім'я означає вогненний ангел» [11, с. 8]. Він і називає її «мій ангел». Є й інші значення цього імені: «літаючий змії», «літаючий дракон», «змієподібна блискавка». У міфології образ змії символізує випробування, через яке необхідно пройти, щоб заволодіти скарбами. Символічним є те, що на початку роману з полюбовної зустрічі Анастасія приносить у сумці змію. Лису гору – місце, де збирається нечиста сила, пов'язують з легендою про змію. Анастасія сама є змією-спокусницею, справжнісінькою Своєю, а скарб її – кирик – кругленький білий камінчик з дірочкою посередині. Анастасія нагадує

Маргариту із роману «Майстер і Маргарита» Булгакова, яка теж побувала на балі сатани.

У тексті роману фігурують інші варіанти імені героїні: Настя, Настася, Настуля.

Коханець Анастасії – душпастир отець Серафим. Він, відставний майор російської армії, став настоятелем храму Івана Богослова в селі Гостра Могила. Його ім'я в перекладі з грецької мови означає «вогненний, полум'яний, пекучий; вогненний ангел» [10, с. 334]. Знаходимо схожість у назвах головних героїв. Священик, як і шестикрилий ангел Серафим, має неабиякі здібності: маніпулює свідомістю, часом, читає думки. Мирське ім'я отця Серафима – Сергій. Воно теж промовисте, адже в перекладі з латини означає «служитель» [8, с. 98] та «славний», «високоповажний» [10, с. 335]. Отець Серафим був служителем церкви, мав славне минуле, лікував людей, «одержимих злими духами». Насправді за рясою священика ховалася «дуже потайна людина», яка «воювала у гарячих точках», «закінчила біблійні курси у місті Курську», «астрологічну школу Павла Глоби», «богословські двомісячні курси у Таращі», вмів викликати потойбічні сили. Він – вогненний ангел, ангел пекла. У кінці роману дізнаємося прізвище персонажа – Кириченко. Як бачимо, в основі лежить назва містичного камінця зради – кирика. За словником імен Л. Скрипник і Н. Дзятківської дізнаємося, що власне ім'я Кирик грецького походження означає «оповісник, гонець, вісник» [8, с. 67]. А отець Серафим і був таким ангелом-оповісником.

Неабияким інформаційним потенціалом наділене ім'я чоловіка Анастасії Нестора. Нестор – професійний скульптор, йому щастило на замовлення: робив пам'ятники на могили, але «усе полетіло за вітром, Нестор теж полетів, як фанера над Парижем, а приземлився у своїй старій майстерні» [11, с. 18]. Доонімне значення імені Нестор з грецької мови витлумачується звичайно як «той, що повернувся на батьківщину», або «людина, що згадує» [8, с. 81]. Виходить, що він справді повернувся, але до витоків свого бізнесу. Як і Нестор літописець, герой В. Шкляра пише хроніки-літописи, але на могильних плитах замовників. Прізвище Нестора дізнаємося від слідчого Притули – Яровий. Напрошується асоціація зі словом яр – «глибока довга западина; прірва» [4, с. 1648], що також має стосунок до могил.

Серед містики і всіх жахів, що випали на долю героїні, важливе місце належить і карлику Іванькові – домашньому сторожу і помічнику. Його образ овіяний містикою: по-перше, він карлик, по-друге, він все чує і знає (про одуда, кажана, кирика). Автор жодного разу не назвав персонажа Іваном. Здрібніло-пестливий варіант з мінімальним рівнем експресії Іванько може, за словами Л. Белея, «передавати не тільки суб'єктивну пестливість, але й об'єктивну зменшеність» [1, с. 68].

Усі літературно-художні антропоніми дружрядних персонажів мають характеристичний

потенціал. Автор, як і в інших романах, дає підказки до розгадування назви, або веде гру з нею у тексті. Напр.: назва Сухий на перший погляд може виступати номінативним літературно-художнім антропонімом. Але прізвисько Сухий має авторитет, що відомий у кримінальних колах. Напевно не раз він виходив сухим із води. Анастасія іронічно грає з прізвищем, хоч боїться самого Сухого («Ми від Сухого. – Я не призначала зустрічі ні сухому, ні мокрому. Що треба?» [11, с. 14]). Товариш Анастасії Горя конкретно стверджує, що «із цього Сухого треба зробити мокрого», щоб забув дорогу до неї. У цього «бізнесмена» було ще одне прізвисько – Солом'яний Бик («За даними МВС... Сухий тривалий час контролював дрібний і середній бізнес у районі Солом'янки, і тому його називали ще Солом'яним Биком» [11, с. 112]). Літературно-художній антропонім утворений від топоніма й апелятива. Чому саме Бик? За словами Анастасії, так звані «контролери» – цапи, «вони там усі рогаті». Сухий і його оточення заробляють тим, що вибивають гроші з людей. Вони міцної статури, але без належної освіти. У Словнику сучасного українського сленгу знаходимо, що «Бик – 1. Людина, що віддає перевагу силі перед розумом; 2. Невисокого розумового рівня, але агресивна, самовпевнена людина» [9, с. 38].

В. Шкляру вдалося гарно змалювати народного депутата Горю. За простеньким прізвищем замаскована неабияка особистість. Головна героїня розповідає: «Але я вже думала про Горю. Григорія Семеновича Сіренка. Скромного нардепа, який ніколи не пхався на екран телевізора, і я лише недавно дізналася, як далеко він пішов» [11, с. 55]. Прізвище Сіренко розкриває характер героя, його манери, поведінку, тобто відповідає етимології апелятива сірий, від якого воно утворене: «нічим не примітний, не виразний; позбавлений новизни; одноманітний; беззмістовний; позбавлений виразності, яскравості, оригінальності; простий» [4, с. 1324]. У нього навіть піджак сірий. Але насправді це не так, прізвище – ширма, за якою ховається «колишній чемпіон Союзу зі стрільби з пістолета», колишній кілер, президент благодійного фонду «Дитяче серце», VIP-персона. Він дуже обережний, «ніколи нікуди не поспішає», але з людиною розправитися може спокійно, як і, до речі, з Сухим. Не така вже то він сіра мишка, отой Сіренко. Щоб не привертати до Сіренка увагу, навіть Анастасія називає його спочатку Горя (скорочений варіант імені Григорій, так його колись звали найближчі друзі), а потім використовує криптоніми: Г. С. (за ініціалами). Автор, на наш погляд, створюючи такий літературно-художній антропонім, вдивлявся в етимологію онімів. Ім'я Григорій в перекладі з грецької означає «не сплю, пильную (буквально: той, хто не спить, пильнує)» [8, с. 53], а ім'я Семен давньоєврейського походження – «чути, слухати або – той (Бог) чує» [8, с. 98]. Цей герой весь час настоює. Але В. Шкляр, на наш пог-

ляд, об'єднав ці два імені не випадково. Депутатами сьогодні стають ті, хто колись мав справу з криміналом. Сіренко, як і Григорій Котовський, був бандитом, імена їх об'єднують. Ім'я по батькові Семенович викликає асоціації з кавалеристом Семеном Будьонним, правда, в іронічному плані. Будьонний любив коней, конюшні, а для Сіренка Верховна Рада – конюшня. («Щойно виїшов з конюшні. Їду до фонду. Ти ще й катаєшся на конях? Та ні, я був у Верховній Раді») [11, с. 194]. Власні імена таких двох сильних особистостей автор поєднав із звичайнісіньким прізвиськом Сіренко.

Фігурує в романі «добрий порадник і надійний партнер» Нестора й Анастасії Едіп. Так назвала його героїня, бо він «ніби слабував на комплекс Едіпа і сприймав за матусь навіть утричі молодших за себе жінок» [11, с. 17]. Анастасія називає його збоченцем Едіпом, синочком Едіпом, бо він навіть у ліжку називав її мамочкою. За психоаналітичною теорією Зигмунда Фрейда, «Едіпів комплекс» позначає еротичні почуття сина до матері. З багатьох переказів про Едіпа дізнаємося, що він був дитиною, яка приносить нещастя. Співпраця з Едіпом створила Нестору повно проблем, а після його смерті Нестор повністю розорився.

Цікавим, на наш погляд, є прізвисько старшого уповноваженого відділку карного розшуку Притули. Анастасія весь час порівнює його з Шерлоком Холмсом, називає його «великим слідцем», «геніальним нахабою і власником унікальної люльки-борульки», «професійним конспіратором», «якому сидіти б десь на Бейкер-стріт (чи де там у біса було помешкання Холмса), потягувати люлечку і на скрипочці грати, а він тут порпається у лайні і грає мені на нервах» [11, с. 96]. Притула розслідує зникнення Нестора, збирає докази, факти, тобто тулить все до однієї купи, до справи. Звідси і промовистість його прізвиська. Притуляти – значить: «1. Наближати, присувати, приставляти і т. ін. що-небудь до чогось. 2. Додавати, прилучати щось до чого-небудь. 3. Додавати щось до висловленого, сказаного раніше» [4, с. 1137]. Притулі вдається розкрити злочин, саме йому хоче зробити зізнання Настя. Героїня про нього каже: «Це все-таки був геніальний слідець, який, просто граючись, без найменших зусиль віднайшов мого кирика в одну мить» [11, с. 251]. Устами персонажа Цура автор грає і з цим літературно-художнім антропонімом. Він називає слідчого не Притула, а Затуля: «Добре, – нарешті погодився. – Якщо ви так наполягаєте, ми викличемо вам цього Затулю. – Притулу. – Авжеж, Притулу, Затулю, Шмулю, яка різниця...» [11, с. 227]. Притула не тільки «тулив» факти, він і справу закрив («затулив»). Анастасія називає також його Зигмундом Фрейдом, коли він говорить про тяжке дитинство і фізичну неповноцінність Іванька.

Неабиякий інформаційний зміст містить літературно-художній антропонім Дудник. Прізвисько

таке мав найкращий плавець рятувальної станції Кость Дудник, який утопився. Таким прізвиськом назве себе слідчий Притула під час розмови з Анітою, а вона розкаже про це Анастасії, чим спантеличить її: «Дудник чи Дудниченко, – повторила Аніта. – Хіба це має якесь значення? Можливо, навіть Одуденко чи Одудченко, – вдарила мене обухом по голові...» [11, с. 147]. Ми знаємо, що Анастасія боїться одуда, його крику, який переслідує її, а тут ще людина з таким містичним пташиним прізвиськом.

Автор насміхається над прізвиськами депутатів-пігмевів, «котрим здається, що від них щось залежить, окрім власного шлунка, – ви тільки вслухайтеся в ці прізвиська: Переїденко, Борщевський, Глитайчук, Маслов, Олійник, Жир, Жирі...новський... ох, перепрошую, цей не наш...» [11, с. 65]. Ці депутати оголосили, «що вони за їдло», тому й прізвиська їхні мають стосунок до їжі. Варто відзначити, що ці первісно нейтральні прізвиська відновлюють допрізвисьцеву експресивність, що призводить до конкретизації їх соціального змісту. Соціальна значущість таких літературно-художніх антропонімів розкривалася за «допомогою примітивного мовностилістичного прийому: енциклопедична характеристика денотата була «підігнана» під доантропонімійну семантику ЛХА» [1, с. 56].

Усі жінки у романі мають відомі християнські імена: Аніта Лютинська («хитра відьма з очима черниці») [11, с. 109], Варвара («щось середнє між черницею і валютною путаною, між медичною сестрою і куртизанкою») [11, с. 211]; «щось середнє між Варварою Великомученицею і Марією Магдалиною – ще до її каяття» [11, с. 213]; Магдалина («Магдалина тільки розводила руками, зводячи біблійні очі до неба, ніби вона ще й досі каялася») [11, с. 226]). Хоч імена героїнь біблійського походження, але їх носії далеко не святі, що й підтверджує текст роману. До речі, літературно-художній антропонім Аніта Лютинська – поєднання несполученого. Ім'я Аніта походить від імені Анна, що означає «лагідна, милосердна, мила» [10, с. 81], а прізвисько – від прикметника люта – «хижа, зла, жорстока, сердита» [4, с. 632]. Як бачимо, об'єднано милосердя з жорстокістю. Насправді героїня готова була мстити Анастасії, бо була коханкою Нестора.

Назви героїв з потойбіччя змальовані з іронією. Заступник глави адміністрації пекла – Пек, голова адміністрації пекла – Цур. Автор язичницького бога пекла Пека навмисно зробив заступником. З давньоукраїнської міфології знаємо, що Пек – бог війни, всіякої біди. Він кровожерний, страхотливий, підступний, але лякливий, надто боявся Цура (Чура) [7, с. 180]. Вираз: «Цур тобі, Пек!», що дійшов до наших днів, має семантику замовляння від чогось недоброго, ворожого, бажання позбутись когось чи чогось. Цур – один із найдавніших в українців «домашніх» богів, охоронець домашнього вогнища, асоціюється із замкненим

колом. Від наркотичної мазі, що давав Анастасії як снодійне отець Серафим, вона не може розрізнити реальність і марево. Г. С. приводить її до клініки Леоніда Борисовича Цура, котрий лікує пацієнтів колотерапією: ходінням по колу. Анастасія називає Цура то Чикатилом, то Онопрієнком, думає, що він «прикінчив десятки людей», а тепер «відкрив приватну психіатричну клініку». У клініці доктора Цура вона сама почувалася у замкненому колі. Тому вона шукає загублений камінець-кирик, бо бачить в ньому вихід із ситуації. *«Вражено дивилася на білий-білісінкий круглячок, у центрі якого була бездоганно кругленька дірочка: коло до кола, коло до кола. Але це був не курячий бог, ця чарівна дірочка віщувала вихід...»* [11, с. 144]. У цій клініці навіть слідчий Притула мав «манеру ходити околяса не тільки у своїх геніальних розслідуваннях, але й у балацці» [11, с. 245].

У романі багато містики, тому тут присутні містичні герої з такими ж назвами, але автор не обходиться без Бога і біблійних персонажів. Бога він іменує різними назвами: Господь Бог, Спаситель, Всевишній, Хтось, Він, Всемогутній Скульптор.

Серед назв біблійних персонажів знаходимо такі: Святий Василь Великий, Іван Богослов, Іван Хреститель, Йосип, Діва Марія, Матінка, Ангел Хранитель, Херувим.

Не бракує на сторінках роману і міфічних героїв: Плутон, Аїд, Венера, Пігмаліон, Галатея, Лето, Пенелопа, Одісей, Баба Яга та ін., правда, вони тільки згадуються.

Нікуб – наймістичніший персонаж з найтаємничішим іменем. До появи бісового сотворіння причетні отець Серафим і Анастасія. *«Дуже дивне хлопча, якого ніхто ніколи не бачив, хоч воно вже чималеньке, років на сім показує. І ні метрики на нього немає, нічого. Привезли в інтернат, а воно зовсім дике. Ще й атавізм у нього: хвостик на куприку. І майже не говорить. Питають у нього, як звуть, каже: «Нікуб»»* [11, с. 252]. В. Шкляр часто у романах використовує символи, числа. Коли Анастасія дізнається, що вона вагітна та вже на четвертому місяці, не може збагнути: *«Мені стало зовсім погано. Він що, серйозно? Четвертий місяць... Чверть місяця... четвер... четвертак... Чортівня!»* [11, с. 90]. Напевно, число чотири має стосунок до Нікуба, бо в основі його імені – куб – правильний шестигранник, усі грані якого – квадрати. Напрошується асоціація з кубом принца Руперта, де проблему часто називають «математично можливою, практично – ні». Само існування цієї істоти є чимось неможливим. Тому частка *ні* у складі цього оніма і заперечує його існування.

Отже, літературно-художні антропоніми роману «Кров кажана» В. Шкляра несуть величезну інформацію, переважно закодовану, але дуже важливу для розуміння сутності художнього твору. Вони овіяні містикою, це викликає різні асоціації, дозволяє наводити паралелі, враховувати символи. Як бачимо, автор – неперевершений майстер гри з онімами, тому назви героїв романів В. Шкляра перевіряють увагу дослідників.

Література

1. Белей Л. О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ–ХХ ст. / Л. О. Белей. – Ужгород : Патент, 1995. – 120 с.
2. Вегеш Анастасія Літературно-художні антропоніми як образотворчий компонент роману «Ключ» Василя Шкляра / Анастасія Вегеш // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. – Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. – Вип. 1 (27) 2017. – С. 58–62.
3. Вегеш Анастасія Роль промовистих літературно-художніх антропонімів у романі Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон» / Анастасія Вегеш // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць. Випуск 17. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2012. – С. 14–19.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
5. Голобородько Я. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blog.lib.kherson.ua/goloborodko-pro-vasilya-shklyara.htm>
6. Карпенко Ю. О. Власні назви в художній літературі / Ю. О. Карпенко // Літературна ономастика: зб. статей. – Одеса: Астропринт, 2008. – С. 9–14.
7. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології / Плачинда Сергій. – К. : Велес, 2007. – 240 с. – Серія : Культурна спадщина України.
8. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей : Словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська / [ред. В. М. Русанівський]. – 3-те вид., випр. – К.: Наукова думка, 2005. – 335 с.
9. Словник сучасного українського сленгу / [упоряд. Т. М. Кондратюк; худож.-оформлювачі Б. П. Бублик, С. І. Правдюк]. – Харків : Фоліо, 2006. – 350 с.
10. Трійняк І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк. – К.: Довіра, 2005. – 509 с.
11. Шкляр Василь. Нікуб (Кров кажана) / Василь Шкляр; художник-оформлювач Ігор Женченко. – К.: Ярославів Вал, 2010. – 253 с.

Анастасія ВЕГЕШ

ХАРАКТЕРИСТИЧЕСКАЯ И ОЦЕНОЧНАЯ ИНФОРМАЦИЯ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫХ АНТРОПОНИМОВ В РОМАНЕ «КРОВ КАЖАНА» ВАСИЛИЯ ШКЛЯРА

Аннотация. Статья посвящена исследованию литературно-художественных антропонимов, что функционируют в романе «Кровь кажана» Василия Шкляра. Подается описание найменованний литературных героев, определяется их функционально-стилистическое наполнение, выразительные возможности; определяется их предметная этимология.

Ключевые слова: апеллятив, имя собственное, литературно-художественный антропоним, персонаж, символическая функция, этимология.

Anastasia VEHESH

CHARACTERISTIC AND EVALUATIVE INFORMATION OF THE PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES IN THE NOVEL «BLOOD OF A BAT» BY VASYL SHKLIAR

Summary. The article is devoted to the study of the proper names of the literary heroes, which function in the novel “Blood of a Bat” written by Vasyl Shkliar. The article also gives a description of the proper names of the literary heroes, explains their functional-stylistic potential, expressive possibilities, and establishes their substantial etymology.

Key words: appellative, own name, etymology, proper name of the literary hero, character, symbolic function.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2017 р.

Вегеш Анастасія Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДВНЗ «УжНУ».